

İmâm Mâtürîdî'nin İman ve Ahlâk Anlayışı (Te'vilâtü'l-Ku'rân ve Kitâbü't-Tevhîd Bağlamında)

“Mehmet Kenan Şahin. *İmâm Mâtürîdî'nin İman ve Ahlâk Anlayışı (Te'vilâtü'l-Ku'rân ve Kitâbü't-Tevhîd Bağlamında)*. Ankara: İlâhiyât Yay., 2021, 137 s. ISBN: 978-625-8031-46-1”

Aydın FINDIK

Doktora Öğrencisi, Milli Eğitim Bakanlığı, Ankara/Türkiye

Ph.D. Student, Ministry of National Education, Ankara/Türkiye

findikaydin@hotmail.com | orcid.org/0000-0002-2998-8548 | ror.org/00jga9g46

Makale Bilgisi Article Information

Makale Türü Article Type

Kitap Kritiği Book Review

Geliş Tarihi Date Recieved

15 Ekim 2023 15 October 2023

Kabul Tarihi Date Accepted

29 Kasım 2023 29 November 2023

Yayın Tarihi Date Published

31 Aralık 2023 31 December 2023

İntihal Plagiarism

Bu makale, iThenticate yazılımı ile taranmıştır.
İntihal tespit edilmemiştir.

This article has been scanned with iThenticate software. No plagiarism detected.

Etik Beyan Ethical Statement

Bu çalışmanın hazırlanma sürecinde bilimsel ve etik ilkelere uyulduğu ve yararlanılan tüm çalışmaların kaynakçada belirtildiği beyan olunur (Aydın Fındık).

It is declared that scientific and ethical principles have been followed while carrying out and writing this study and that all the sources used have been properly cited (Aydın Fındık).

CC BY-NC-ND 4.0 lisansı ile lisanslanmıştır.

Licensed under CC BY-NC-ND 4.0 license.

Öz

Bu çalışma Mehmet Kenan Şahin'in kaleme aldığı "İmam Mâtürîdî'nin İman ve Ahlâk Anlayışı (Te'vilâtü'l-Kur'ân ve Kitâbü't-Tevhîd Bağlamında)" isimli eserini içermektedir. Şahin, Mâtürîdî'nin iman, amel, insan ve ahlâk anlayışı hakkındaki görüşlerini onun *Kitâbü't-Tevhîd* ve *Te'vilâtü'l-Ku'rân* adlı iki önemli eserini dikkate alarak belirlemeye çalışmıştır. Şahin, İmam Mâtürîdî'nin iman tanımını yaşadığı dönemdeki iman anlayışlarından daha farklı bir yaklaşımla izah ettiğini savunmaktadır. Bununla birlikte inceleyeceğimiz bu çalışmada yazar, Mâtürîdî'nin eserlerinde sıklıkla imân ile ahlâkî yaşam arasında çok sıkı bir bağ kurduğuna dikkat çekmiştir.

Anahtar Kelimeler: Kelâm, Mâtürîdî, İman, Ahlâk, İnsan, Amel.

Abstract

This study reviews the Mehmet Kenan Şahin's work titled above and can be translated as: İmam al-Mâtürîdî's understanding of faith and ethics with regards to his *Ta'vilât al-Qur'ân* and *Kitâb al-Tawhîd*. While laying out the key elements of faith, deeds, humanity and morality according to the mentioned works in the title, Şahin also argues that al-Mâtürîdî explained the definition of faith with a different approach than his contemporaries. Moreover, the author draws further attention to an established connection between faith and moral life in al-Mâtürîdî's thought.

Keywords: Kalâm, Al-Mâtürîdî, Faith, Morality, Humanity, Deed.

İmam Mâtürîdî'nin İman ve Ahlâk Anlayışı (Te'vilâtü'l-Ku'rân ve Kitâbü't-Tevhîd Bağlamında)

Mehmet Kenan Şahin tarafından "İmam Mâtürîdî'nin İman ve Ahlâk Anlayışı (Te'vilâtü'l-Ku'rân ve Kitâbü't-Tevhîd Bağlamında)" ismiyle kaleme alınan eser, ilâhiyât yayınları tarafından yayımlanmıştır. Eser önsöz, giriş, iki ana bölüm ve sonuç kısmından meydana gelmektedir. Müellif giriş kısmında İmam Mâtürîdî'nin (ö. 333/944) hayatı, yaşadığı coğrafya, eserleri ve kelâm ilmindeki yeri hakkında bilgi vermiştir. Zirâ yazarın giriş kısmında da belirttiği gibi Mâtürîdî'nin iman, insan ve ahlâk anlayışını anlayabilmek için onu ve yaşadığı çağı tanımak gerekmektedir (s. 17). Birinci bölümü Mâtürîdî'nin iman anlayışı olarak isimlendiren yazar, bu kısımda iman mahiyetinin ne olduğunu, iman nasıl bir süreçte meydana geldiğini, iman irâde, bilgi, gayb, güven ve amel gibi kavramlarla nasıl bir ilişkisinin olduğunu detaylı bir şekilde açıklamıştır. Yine bu kısımda yazar, insan zihnini her zaman meşgul eden, kişiyi imana ya da inkâra götüren sebepleri *Kitâbü't-Tevhîd* ve *Te'vilâtü'l-Ku'rân* ekseninde detaylı bir şekilde irdelemiştir. Şahin, son bölüm olan ikinci bölümde ise Mâtürîdiyye ekolü kurucusunun eserlerinde insan tabiatına büyük bir önem vermesinden hareketle insan tabiatına etki eden faktörleri, insan fitratının ahlâk ile olan münasebetini ve ahlâkî değerlerin ontolojik kaynağını incelemiştir.

İman ve ahlâk arasındaki irtibatın yeteri derecede anlaşılabilmesi için İslâm düşüncesinin oluşumunu çok iyi okumak ve değerlendirmek gerekir. Bu nedenle müellif konuya kelâm tarihinde iman tanımını, mâhiyeti, iman temellerinin neler olduğu, iman kalp, bilgi, amel ve ahlâk ile ilişkisine dair tartışılan konularda mezheplerin görüşlerine kısaca değinmiştir. Giriş bölümünde dikkat çekilen bir diğer konu ise Mâtürîdî'nin itikâdî görüşlerinin oluşmasında Ebû Hanîfe'nin (ö. 150/767) önemli payının olduğudur. Nitekim o Hanefî temelli bir eğitim almış, Ebû Hanîfe'ye nispet edilen *el-Fikhü'l-ekber*, *er-Risâle*, *el-Vasiyye*, *el-Fikhü'l-ebsat*, *el-Âlim ve'l-müteallim* adlı risalelerini okuma imkânı bulmuştur. Böylece o, Ebû Hanîfe'nin fikirlerini benimseyip aklî

yöntemlerle destekleyerek daha sistematik bir hale getirmiştir. Başka bir deyişle İmâm Mâtürîdî Ebû Hanîfe'den aldığı mirası klasik metodun dışına çıkarak yeni bir yöntemle ortaya koymaya ve yaşadığı dönemin gelen problemlerine çözüm bulmaya çalışmıştır (s.19). İmâm Mâtürîdî'nin fikirlerinden beslenen ve bu fikirleri farklı coğrafyalara ulaştıran birçok öğrencisinden bahseden yazar, bu öğrenciler arasında Ebû'l-Kâsım İshâk b. Muhammed b. İsmâîl el-Kâdî el-Hakîm es-Semerkindî (ö. 342/953), Ebû'l-Hasen Alî b. Saîd er-Rüstüfağnî el-Hanefî (ö. 345/959), Ebû'l-Leys İmâmü'l-hüdâ Nasr b. Muhammed b. Ahmed b. İbrâhîm es-Semerkindî (ö. 373/983) ve Ebû Muhammed Abdul Kerîm b. Musa el Pezdevî (ö. 493/1100) gibi seçkin isimleri zikretmektedir. Ancak Mâtürîdî'nin çağdaşı Ehl-i Sünnet'in diğer kolunu oluşturan Ebû'l Hasan el-Eş'arî (ö. 324/935-36) kadar tabakât kitaplarında yer almadığından bahsetmiştir. Nitekim müellif, İbn Nedim'in (ö. 385/995) *el-Fihrist*'inde, Bağdâdî'nin (ö.429/1037-38) *el-Fark beyne'l-fırak*'ında, Şehristânî'nin (ö. 548/1153) *el-Milel ve'n-Nihal*'inde ve İbn Haldûn'un (ö. 808/1406) *Mukaddime*'sindeki gibi klasik kaynaklarda Mâtürîdî'den hiç bahsedilmediğini dile getirmiştir. Yazar bu durumu düşündürücü bulurken bunun o dönemde yaşanan mezhep taassubundan kaynaklanabileceğini zikretmiştir (s.21). Başka bir ifadeyle Mâtürîdî'yi bir mezhep imamı olarak düşündüğümüzde bu yalnızca onun fikirlerinin değil, aynı zamanda onun temsil ettiği düşünce sisteminin de görmezden gelmeye yönelik bir yaklaşım olarak değerlendirilebilir.

Eserin *İmâm Mâtürîdî'nin İman Anlayışı* isimli birinci bölümünde kelâm ilminin en temel konularından biri olan iman anlayışı üzerinde durulmuştur. Eserin bu kısmında yazar, İmâm Mâtürîdî'nin kendinden önce ifade edilen iman tanımlarını *Te'vilât* adlı eserinde dile getirdiğini ve bunları aklî ve naklî delillerle incelediğini açıklamıştır. Yazarın bu yaklaşımı okuyucuya aynı zamanda mezhep imamının metodolojisi hakkında da ipuçları vermektedir. Müellifin giriş bölümündeki görüşlerini destekler mahiyette Mâtürîdî'nin iman tanımı Ebû Hanîfe'nin tanımıyla paraleldir. O iman kavramını açıklarken ikrâr, bilgi ve amel gibi içeriklere değinmeden imanı kalp ile tasdik olarak beyân etmiştir. Şahin burada "*İmanın sadece tasdikten ibaret sayılması onun aklî muhakemeye, bilgiye ve amele önem vermediği manasına mı gelmektedir?*" meâlinde sorular yönelterek okuyucusu için konuyu daha ilgi çekici hale getirmek istemiştir (s.33). Müellife göre her ne kadar tanım böyle olsa da onun eserleri incelendiğinde imanın gayb ile ilişkili olduğu, bunun bir süreç gerektirdiği, imanın gerçekleşmesinde bilgi, akıl, güven, irâde gibi etkenlerin de katkı sağladığı açıkça görülmektedir (s.34). Bundan dolayı yazar birinci bölümde gayb, ikrâr, akıl, bilgi ve güven gibi unsurların onun tarafından nasıl anlaşıldığını izah etmek için başlıklar açmıştır.

Bu başlıklar analiz edildiğinde İmâm Mâtürîdî'nin bilgi kaynağı olarak duyulara ve akla büyük bir önem verdiği anlaşılmaktadır. Nitekim ona göre duyulardan elde edilen veriler üzerinde tefekküre dayalı olan bir bilgi güvenilirdir ve kişiyi imana götürebilecek bir zemin sağlamaktadır. Yine ona göre nesnel âlemi peşin hükümlerden uzak bir şekilde gözlemleyen kişi duyularla elde edilen bilgileri inceleyip bunların arkasındaki hikmeti düşünerek gayb âlemine ait birtakım ipuçları elde edebilir. Başka bir ifadeyle nesnel âlem üzerinde istidlâl lüzumludur ve bu sayede insan kâinatın bir yaratıcısı olduğuna iman etmek gerektiğini kavrayabilir. Bu bilgilere dayanarak yazar, İmâm Mâtürîdî'nin tasdik ya da diğer ismiyle yakın diye isimlendirdiği imanın aslında kuşkudan arınmış, taklitten uzak, bilgiye, tefekküre ve istidlâle dayalı bir iman olduğunu açıklamıştır (s. 50).

İncelediğimiz eserde yazarın üzerinde durduğu bir başka husus İmâm Mâtürîdî'nin “iman” ve “islâm” kavramlarına verdiği anlam ile bu bağlamda iman-amel ilişkisine dair görüşleridir. O “iman” ve “islâm” kelimeleri arasında bir anlam farkı gözetmemektedir. Zirâ o “islâm” kelimesini hem fikrî hem de fiilî bir teslimiyet olarak tanımlamıştır. Yine ona göre amellerin gerçekleşmesiyle imanda bir artma ve eksilme olmamakla birlikte tasdik ve yakîn manada herkesin imanının da aynı olduğu söylenemez. Başka bir ifadeyle iman, amellerin yapılıp yapılmamasına göre değil, kanıt ve delil açısından artıp eksilmektedir. Yazara göre onun bu yaklaşımı ile de teori ve pratik aynı paydada buluşmakta olup iman ve amelin aynı anlamlara gelen kavramlar olduğu anlaşılmaktadır. (s. 58).

Müellif birinci bölümde iman-küfür ilişkisi üzerinden “İmana Engel Haller” isimli bir başlık açarak konuyu detaylandırma yoluna gitmiştir. Nitekim imanda kalben bir kabul, inkârda da bir yalanlama söz konusudur. Çünkü her iki durumda kalbin eylemidir ve onun tatminine dayanmaktadır. Her iki tercih de bilgi ve irâdeye dayanmaları açısından benzerlik içermektedir. Müellif her ne kadar böyle bir benzerlik olsa da inkâr edenin inanan kimseden farklı olarak bir delile dayalı olarak inkâr etmediğini ifade etmiştir. Şahin bu görüşünü desteklemek için inkârda daha çok insanın bilgisizliği, arzuları ve kibri gibi kişisel zaafının göz ardı edilemeyeceğini savunmaktadır (s. 83). Nitekim yazar, Mâtürîdî'nin kişinin inanmasına mâni olan durumlara dair görüşlerine yer vererek bu düşüncesini temellendirmiştir. Şahin, birinci bölümün son kısmında ise *Te'vilât* ve *Kitâbü't-Tevhîd* ekseninde imana dair tartışılan diğer problemlere de temas etmiştir. Diğer meseleler kısmında “Allah'a ve Peygambere imanın nasıl olması gerektiği” sorusunu cevaplandığı gibi “Fetret döneminde iman, hidâyet, lütuf ve dalâlet” gibi mesele ile ilgili kavramları izah etmiştir.

Yazar, İmâm Mâtürîdî'nin eserlerinde sıklıkla iman ile ahlâkî yaşam arasındaki bağa dikkat çekmesinden dolayı bu meseleyi *İmâm Mâtürîdî'nin İnsan ve Ahlâk Anlayışı* adlı ikinci bölümde incelemiştir. Nitekim iman anlayışı ahlâkî yaşamda insanoğluna düzgün bir hayatın altyapısını hazırlamaktadır. Buradan hareketle müellif, eserini yalnızca *İmâm Mâtürîdî'nin İman Anlayışı* ile sınırlandırmamış, *Mâtürîdî'nin İnsan ve Ahlâk Anlayışı* ni de okuyucuya sunmuştur.

İnsanın yaratılıştan bir fitrata ve bazı eğilimlere sahip olmasıyla beraber bireyin hayatta gördüğü eğitimin, edindiği tecrübelerin onun kişiliğini veya ahlâkını oluşturduğunu belirten yazar, İmâm Mâtürîdî'nin eserlerinde karakterin oluşumunda insan tabiatının, aklın ve nefsin mühim bir rol oynadığını belirtmiştir. Mâtürîdî'ye göre insandaki ahlâkî yapısı bu üç etkenin uyumu veya birbirleriyle çatışması neticesinde oluşur (s. 109). Müellif onun ahlâk anlayışında insan tabiatından kastedilen anlamın daha çok insanın eğilimleri ve insandaki kalıplaşmış huyları olduğunu ifade etmektedir. Mâtürîdî'ye göre her insanın doğuştan kendinde barındırdığı iyi ve kötü eğilimler vardır. Eğer iyi yönde olanlar kuvvetlendirilse iyi ahlâk, kötü eğilimde olanlar pekiştirilirse kötü ahlâk meydan gelir. Buradan hareketle yazar, insanın doğuştan gelen eğilimlerinin ahlâkî bir eğitimle şekillenebileceğini ifade etmektedir. Dolayısıyla Şahin, İmâm Mâtürîdî'nin insanın yaratılışıyla beraber değişmez iyi ve kötü ahlâk anlayışını reddettiğini ifade etmektedir. Çünkü insanın sonradan elde ettiği kazanımlar insanın irâdesi doğrultusunda ve ısrarlı gayretiyle değişebilir.

İncelemiş olduğumuz eserin ikinci bölümünde “mizan” kavramı yazarın üzerinde önemle durduğu mefhumların başını çekmektedir. Mizan ifadesi Mâtürîdî kelâmında eylemlerin sonuçlarını ölçüp tartmasından dolayı akıl için kullanılmıştır. Akıl bu işlevi sayesinde yazara göre otokontrol sağlamaktadır. Aklın otokontrolü neticesinde kişi yaptığı eylemlerin muhtemel neticelerini ve ihtimallerini görür. Yine yazar İmâm Mâtürîdî'nin akli bilgi edinme yollarından biri olarak vurgulamasının nedenlerinden biri olarak onun iyi ve kötünün ayrışmasındaki ahlâkî yönünü açığa çıkarmasına vurgu yapmaktadır. Başka bir ifadeyle insanın bir şeyi akletmesi onun aynı zamanda ahlâklı olmasını da ifade etmektedir. Buna karşılık kişinin ahlâk sahibi olamaması ise, aklın devre dışı kalmasıyla ilişkilendirilebilir (s. 113). Müellif, Mâtürîdî'nin Allah Teâlâ'nın mahlukatı yaratırken bunların her birine tek tek işaretler yerleştirdiğine dair görüşünü ifade etmektedir. Mâtürîdî'ye göre bu deliller sayesinde insan, Allah'ın bilgisine, O'nun tek yaratıcı olduğuna ve kâinatı amaçsız yaratmadığına ulaşabilir. Yazar, insanın bu sırra ulaşabilmesi için Yaratıcı tarafından akıl ve dinin insana bir lütuf olarak verildiğini okuyucuya sunmuştur. Her ikisinin de kaynağının var edilmesi Allah'tır. Dolayısıyla aklın ve dinin birbirleriyle çeliştikleri düşünülemez (s. 132). Bununla birlikte müellif, Mâtürîdî'nin aklın birtakım sınırlıklarının da var olduğunu ve bundan dolayı da ilâhî bir rehber her zaman ihtiyaç duyulduğunu okuyucuyla paylaşmaktadır. Aklın eşyayı ve olayları her anlamda kavrayamayacağını altını çizen yazar, bu durumun yine de akli güvenilir ve sağlam bir bilgi kaynağı olmaktan çıkartmadığını da belirtmektedir. Yazar, İmâm Mâtürîdî'nin insanın bir eylemi gerçekleştirirken kendi tabiatının heva, istek ve arzularının mizan dediği akıl süzgecinden geçirmesinin büyük bir önem teşkil ettiğine dair görüşünü aktarmıştır. Müellif eserin son bölümünde ise İmâm Mâtürîdî'nin ahlâk konusundaki görüşlerinin daha iyi anlaşılabilmesi için onun Mu'tezile ve Cebriyye gibi aşırı uçlar arasında itidalli bir yerde durduğunu, Ehl-i Sünnetin diğer temsilcisi Eş'arî'den farklı olarak da insan tabiatına dikkat çektiğini okuyucusuyla paylaşmıştır (s. 132).

İncelediğimiz bu eserde İmâm Mâtürîdî'nin iman ve ahlâka dair anlayışının neler olduğu, neleri kastettiği okuyucuya geniş bir şekilde sunulmuştur. Kritiğini yaptığımız eserin akademik bir üslupla ilk kaynaklara başvurarak Mâtürîdî'nin iman ve ahlâk konusundaki fikirlerini bir arada ele almış olması, eserin irdelenmesini ve okuyucuya tanıtılmasını değerli kılmaktadır. Nitekim Mâtürîdî'nin fikirleri hakkında birçok eser kaleme alınmasına rağmen onun iman ve ahlak anlayışı arasındaki ilişkiye dair müstakil bir eser ortaya konulmamıştır. Bu açıdan çalışmamızla alandaki bir boşluğun doldurulması ve alana literatür bakımından önemli bir katkının sağlanması hedeflenmiştir.

Kaynakça

Şahin, Mehmet Kenan. *İmâm Mâtürîdî'nin İman ve Ahlâk Anlayışı (Te'vilâtü'l-Kur'ân ve Kitâbü't-Tevhîd Bağlamında)*. Ankara: İlâhiyât Yayınları, 2021.